

SERJA V. Nr. 1.

Gostyń, dnia 1 marca 1933 r.

TREŚĆ: Edmund M. Beynat — Parafia w Nieparcie. Szkic historyczny.

Edmund M. Beynat.

Parafia w Nieparcie.

Szkic historyczny.

Kiedy i wśród jakich okoliczności powstała osada Niepart — nie wiadomo. Le istnieje już kilkanaście wieków, o tem świadczy dziwna choćby nazwa, tudzież broń znaleziona na terenie Niepartu, a pochodząca z epoki żelaznej okresu młodszego rzymskiego¹⁾, a więc o kilka wieków wstecz od początku historii naszego państwa. Nie wiadomo również, kto Niepart w najdawniejszych czasach posiadał i dlaczego ochrzczono go tem dziwnem mianem „Niepart“, pisanem do XVIII stulecia w formie „Nieparth“. ²⁾

Pierwsze wzmianki historyczne o tej osadzie spotyka się dopiero w XIII w., jednak fakt ten nie zaprzecza bynajmniej wcześniejszego powstania wsi.

Niniejsza praca ma odtworzyć historyczne dzieje Niepartu z uwzględnieniem dostępnych autorowi źródeł. Napisana jest bez jakichkolwiek pretensyj z głównem przeznaczeniem dla szerszego koła czytelników; skompletowanie, uzupełnienie i uwiarygodnienie podanych tu wiadomości pozostawia się innym chętnym, dla których niniejszy szkic ma być zachętą i bodźcem do pogłębienia i rozszerzenia sprawy.

Celem łatwiejszego przedstawienia dziejów parafji, podzieliliśmy niniejszą pracę na następujące rozdziały: 1-szy — dzieje kościoła, 2-gi — dzieje poszczególnych wsi do parafji należących i 3-ci — ogólne uwagi o parafji.

¹⁾ Kostrzewski — Wlkp. w czasach przedh. str. 167 i 212. ²⁾ Ob. niżej wyjaśnienie ks. Kozierowskiego.

ROZDZIAŁ I.

Kościół.

Kościół w Nieparcie, pod wezwaniem śś. apostołów Piotra i Pawła, miał być ufundowany w r. 1240 przez Pawła (Grzymałę), biskupa poznańskiego ¹⁾, zmarłego r. 1242. ²⁾ Bliższych danych o fakcie tym brak. Jednakże to, że kościół ufundowano pod wezwaniem śś. apostołów Piotra i Pawła — a tylko najstarsze kościoły naszej diecezji mają za patronów tychże świętych, jak zauważa ks. Kozierowski ³⁾, — potwierdza w zupełności starodawność fundacji. Fundatorem kościoła był prawdopodobnie ówczesny dziedzic Niepartu (do dziś na właścicielach tej wsi ciąży patronat). Utworzona wówczas parafia miała obejmować aż Łaszczyn, Łoładnicę, Sarnowę-miasto i Sierakowo, nie licząc wsi i obecnie w skład parafji wchodzących. ²⁾ Fakt ten, aczkolwiek niepoparty dowodami historycznymi, potwierdza starodawność fundacji kościoła tak, że rok 1240 należy przyjąć jako niewątpliwie prawdziwą datę wzniesienia tegoż.

O pierwszym wybudowanym tu kościele niema żadnych wiadomości. Musiał atoli przestać istnieć przed r. 1500, skoro z tej daty spotyka się już wzmianki o budowie kościoła „nowego”. Łukaszewicz podaje ⁵⁾, że pierwotny kościół w Nieparcie wystawiony był zapewne z drewna, a kościół drugi z rzędu, którego tyczyć ma data 1500, był dziełem rodziny Rosnowskich h. Jastrzębiec, którzy w 16 i 17 stuleciu byli właścicielami Niepartu. Ten drugi kościół był już murowany, dobrze kryty (bene tectus) wewnątrz malowany, z sufitem kasetonowym i drewnianą posadzką. ⁶⁾ Konsekwował go w r. 1641 Jan Baykowski, sufragan poznański ⁷⁾. Dokładniejszy opis tego kościoła mamy z r. 1831, skreślony ręką ówczesnego proboszcza, ks. Wiczyńskiego. ⁸⁾

Według tego autora, na podstawie zeznań wiarygodnych świadków, mogących każdej chwili zeznania swe potwierdzić przysięgą, jak sam autor opisu zauważa, opis przedstawia się następująco: „... kościół nieparski ... od najdawniejszych czasów był murowany, a na niego cegłę miano wyrabiać za terażniejszym kowalem ku Rogowu idąc ⁹⁾, że

¹⁾ Korytkowski — Brevis descr. ecc. pod Niepart. ²⁾ Łukaszewicz — Opis hist. kośc. par. II 91. ³⁾ Koresp. do ks. Lipowicza z 1932 r. ⁴⁾ Ks. Wiczyński — Opis kośc. akta dek. Jutrosin. ⁵⁾ Opis hist. kośc. par. II. 91 i 92. ⁶⁾ Ex act. visit. Libowicza z r. 1725. — W Niep. ⁷⁾ Visit. Tholibowskiego z r. 1661. ⁸⁾ Patrz dopisek 4. ⁹⁾ Droga ta dziś nie istnieje, jak również ów kowal. Drogę przesunięto ok. 250 m bliżej ku kościołowi, a pozostał jedynie jej ślad w postaci drożki w pole.

w tamtem miejscu (ludzie) gruzy z cegieł trafiali, nadto, że ten kościół w tem samym miejscu jak stał — stoi.“ Ile racji ma tu ks. Wiczyński, nie wiadomo. Dodać należy, że przypuszczenie to, czy raczej legenda wśród ludu zachowana, a sto lat temu spisana, może mieć realne podstawy, lecz może być również . . . tylko legendą, powstałą z przyczyny znajdujących resztek cegieł po jakiejś nieistniejącej cegielni, (w której niekoniecznie musiano cegłę na kościół wyrabiać), wzgl. jakiegoś nieistniejącego budynku. Powróćmy jednak do opisu kościoła. Píše dalej ks. Wiczyński tak: „ . . . Tenże kościół jest wymurowany z dobrej cegły, na wapno sadzonej, stojący w prostokąt, zawierający w sobie długości stóp 90, szerokości stóp 44, wysokości muru 34. Zakrystja przy tymże kościele stojąca w końcu prostokąta na wschód — zawiera w sobie długości stóp 17, szerokości stóp 26, wysokości stóp 13, lecz wystawiona (jest) z zupełnie innej cegły, jak jest (= anizeli) ściana muru kościoła z południa wraz z kruchtą, mającą długości stóp 25, szerokości stóp 15, wysokości stóp 8. Zmienność tej cegły pochodzi stąd, że kruchta i zakrystja i ściana kościoła w mo- wie będąca (tj. owa ściana południowa) stanęły dopiero po upadku kaplicy Matki Boskiej Bolesnej, w której kaplicy kruchta i zakrystja się mieściły. Upadek kaplicy przypadałby o kilka lat wprzód nad r. 1779. ¹⁾

O tej kaplicy żadnej innej notatki nie znaleziono, prócz tego, że jeszcze w XVII w. niektórzy wikarjusze nosili przydomek altarysty. Możliwe, że to o ową kaplicę chodzi.

Dalej czytamy u ks. Wiczyńskiego tak:

„ . . . W końcu prostokąta kościoła na zachód stoi wieża w kwadrat wybudowana, w długości i szerokości mająca po 17 stóp, fundament u tejże wieży jest murowany, a muru nad fundament . . . równej wielkości dwie kondygnacje 42 stóp zawierające wysokości, z których pierwsza kondygnacja z trzech stron deskami jest obita, a drugiej kondygnacji wszystkie cztery boki (rozumie się — są deskami obite), a szczyt kościoła nieomal w połowie trzeciej kondygnacji kończy się. Od trzeciej kondygnacji zaczyna się kopuła blachą pokryta czerwono - farbowaną . . . Na wierzchu jest krzyż znacznej wielkości w kuli ozłoconej osadzony. Kopuła ta wznosi się wysokości stóp 42 kształtem coraz mniejszym ośmio-graniastym . . . Wieża została obita deskami nakładem

¹⁾ Niewiadomo skąd ks. Wiczyński czerpie tą wiadomość,

wspólnym przez poprzednika (autora czyli ks. A. Grudzielskiego) z JW. Marcelim Czarneckim, krayczym koronnym, kollatorem ¹⁾ w r. 1817. Wysokość cała tej wieży wynosi stóp 105... W tejże wieży znajdują się dwoje drzwi, na których jest dłutem wyryto: *Haec ecclesia aedificata est anno Domini 1500* ²⁾ (= Ten kościół zbudowany został w roku pańskim 1500). ... Od wschodu (kościół) rośnie dąb ziemostrawnej (sic!) objętości 5 ćwierci, pomiernej wysokości ³⁾, lecz rozłożysty w gałęzie, który sadzony miał być na pamiątkę, iż w tem miejscu leży pięciu ludzi od pioruna zabitych. ⁴⁾“ Tyle ks. Wiczyński.

Wyżej przytoczony opis tyczy kościoła, który z niezupełnie wyjaśnionych przyczyn spłonął w nocy z soboty na niedzielę, dnia 28/29 maja 1904.

Ten sam ks. Wiczyński ⁵⁾ podaje, że kościół nieparski został odebrany sekcje arjańskiej (czy urjańskiej) ⁶⁾ razem z kościołem miejsko-góreckim i pępowskim, a stać się to mogło, o ile legendzie tej wierzyć, chyba gdzieś około 16 stulecia, w związku z ruchem religijnym owych czasów. Zresztą o tych arjanach vel urjanach z Niepartu nic nie wiadomo i nie natrafiono również dotąd na żadne potwierdzenie do dziś żyjącej wśród ludu pogłoski.

A teraz do opisu. Po spaleniu się więc kościoła w r. 1904, o którym wyżej już wspomniano, przystąpiono niezwłocznie do wzniesienia nowego przybytku Bożego. Nowy kościół stanął wysiłkiem całej parafji i jest wspaniałą budowlą w stylu gotyckim. Oprócz ołtarza głównego posiada dwa boczne, lożę patronacką, organy itd. Posłuchajmy opisu ⁷⁾: „... Kościół murowany, pokryty falistą dachówką, w stylu gotyckim, tworzący wewnątrz formę krzyża, zbudowany, po spaleniu dnia 29. V. 1904 starego kościoła, na tem samym miejscu, tylko w znacznie większych rozmiarach w latach 1904 — 1907 (przez Fr. Polaszka, budowniczego z Gostynia

¹⁾ Patronem. ²⁾ Chociaż opisywany kościół istniał do r. 1904 nie można stwierdzić, co było na owych drzwiach wyryte. I tak Żychliński (Zł. ks. I, 53) podaje: *Renovatum anno 1500*”; Kohte — *Kunstdenkmäler Posen I 252*: „*Haec ecclesia aedificata est anno domini 1500. A. D. 1566*”. Autor skłania się do tego ostatniego, gdyż ks. Wiczyński opisywał to, co widział. ³⁾ nieznacznej wysokości. ⁴⁾ Dąb ten rośnie do dziś obok wejścia do zakrystji. ⁵⁾ Ks. Wiczyński — j w. ⁶⁾ Ks. Wiczyński pisze „arjańska sekta”; wśród ludu do dziś krąży legenda o urjanach. Być może, że ks. W. zmienił początkowe „u” na „a” — gdyż nie wiedział co począć z owymi urjanami. W nowszych czasach ks. doc. Kozierowski (koresp. do ks. Lipowicza) podaje, że lud nazywał protestantów urjanami. ⁷⁾ Ks. Lipowicz — Opis kośc. nieparskiego z r. 1915.

według planów radcy Łukomskiego) — długości 42¹⁾ m., z wieżą wysoką 45 m za czasów ks. Marcina Szudarka, jako proboszcza i Wiktora hr. Czarneckiego z Gogolewa jako patrona, płacącego $\frac{2}{3}$ czyli część patronacką. Budowa cała kosztowała 110 000 mk. niemieckich w złocie. Konsekrowany 19. V. 1908 przez ks. biskupa dr. Likowskiego, ówczesnego sufragana poznańskiego. Kościół zupełnie wygodnie może pomieścić parafjan w czasie nabożeństw, jest w dobrym stanie, a braki na dachu usuwa się regularnie według potrzeby. Dzwonnica znajduje się na wieży i posiada obecnie jeden wielki dzwon i sygnaturkę. Wewnątrz dotąd nie malowany, ma 3 ołtarze, chór drewniany, i wszystkie sprzęty niezbędne do nabożeństwa. Pod lożą patronacką, znajdującą się w stronie północnej przy kościele, mieszczą się groby rodziny Czarneckich“. W wieży znajduje się zegar czterotarczowy, ustawiony r. 1918 staraniem ks. prob. Lipowicza.

Ongiś kościół posiadał 3 dzwony zakupione w r. 1906 od firmy *Franz Schilling* z Apoldy i tak jeden: *S. Martinus* — wagi 658 kg, drugi: *S. Victor* — wagi 375 kg, trzeci: *S. Stanislaus* — wagi 175 kg. W r. 1917 rozbito *Wiktora* i *Stanisława* na wieży (dokonał tego kowal z Gostynia *Reimann* — Niemiec, gdyż nikt z miejscowych nie chciał tego zrobić) i kawałkami zrzucano z wieży. Zabrano je na potrzeby wojny.

Dzwon *Marcin* do dziś stoi na straży parafji, służąc lepszemu celowi, niż rozbici w r. 1917 dwaj jego bracia.

Przy kościele istnieją dwa bractwa z dawniejszych czasów; jedno to *Bractwo św. Izidora-oracza*, założone w r. 1654; należała do niego tłumnie i szlachta i chłopi. Było bardzo żywotne i ruchliwe jeszcze do 1825. Drugie — to *Bractwo Matki Boskiej Bolesnej* (*Beatae Virginis Mariae Dolorosae*) założone w r. 1737, a istniejące do dziś.²⁾

Cmentarz w Nieparcie od niepamiętnych czasów istniał tuż przy kościele (do dziś są tu nagrobki). Nowy cmentarz (przy drodze do Gostkowa) założono w r. 1821 na gruncie darowanym przez hr. Czarneckiego, krajczego koronnego³⁾, a dn. 30. VIII. 1821 odbyło się uroczyste przeniesienie kości umarłych ze starego cmentarza na nowy, wraz z nabożeń-

1) Według planów: długość — łącznie z wieżą — 47 m, szerokość w ramionach krzyża 31 m, szerokość dłuższego ramienia krzyża: 22 m. 2) Z ksiąg odnośnych bractw w archiw. w Nieparcie. 3) Opis kość, ks. Wiczyńskiego.

stwem za dusze wszystkich umarłych. ¹⁾ Na tenże cmentarz przeniesiono również darowaną przez Krzyżanowskiego, staraniem ks. Niknieżyńskiego, ówczesnego komendarza, drewnianą kaplicę ze Szurkowa, która, odnowiona w r. 1930, stoi do dziś na cmentarzu. ²⁾

Zaczęto więc w r. 1821 użytkować cmentarz „nowy” przy drodze gostkowskiej. Kiedy go zapełniono — nie wiadomo. W każdym razie już około r. 1865 grzebano znowu na cmentarzu przy kościele. Tenże cmentarz zapełniono w r. 1901 tak, że musiano powrócić do cmentarza przy drodze gostkowskiej, naówczas tak ogromnie zniszczonego i zaniedbanego, że nawet śladów po grobach mało zostało. Po przyprowadzeniu do porządku w r. 1901 służy nadal cmentarz ten, powtórnie „nowy”, jako miejsce spoczynku dla wiernych parafjan. Cmentarz ten zdobi kapliczka cmentarna (wyżej o niej mowa), przeniesiona w r. 1929 ze środka cmentarza nad płot z południowej strony; jest ona niemal na nowo zbudowana — w formie regularnego ośmioboku. Odmalowana w r. 1930, po ustawieniu ołtarza - portatyła (pod wezwaniem św. Barbary), jako kaplica publiczna, urozmaica posępny nastrój cmentarza.

Jako zakończenie opisu kościoła niech mi będzie wolno przytoczyć proboszczów tutejszej parafji. Spis ten nie obejmuje ich wszystkich; jest ogromna luka za cały 16 wiek, której nie udało się wypełnić. Od wieku 17 do dzisiejszych czasów wykaz jest kompletny.

- 1) Domasław Wyskota — proboszcz ok. r. 1362 ³⁾
- 2) Jan z Niepartu — proboszcz ok. r. 1408 ⁴⁾ kanonik katedr. poznańskiej (1396, 1414)
- 3) Wojciech — proboszcz ok. r. 1427 ⁵⁾
- 4) Piotr — proboszcz ok. r. 1446 ¹⁾
Stanisław z Kuczyny Wielkiej -- wikary ok. r. 1473 ⁷⁾
- 5) Jan Hłowiecki — proboszcz ok. r. 1463, zmarł 1487 ⁸⁾
kanonik katedr. pozn. od r. 1464.

6) Andrzej Konarzewski, prob. ok. r. 1615 ⁹⁾

¹⁾ Adnotacja ks. Niknieżyńskiego na liście arcyb. Gorzeńskiego do kan. Grudzielskiego z r. 1821 (Lib. bapt., mort., cop. 1796—1830). ²⁾ Wdług. opisu ks. Wiczyńskiego. ³⁾ Cop. dypl. Nr. 1469; Korytkowski — Brevis descrip. ecc. — ad N.; Słow. geogr. XV 380; ks. Kozierowski — Ziem. gost. 29 ⁴⁾ Cod. dipl. V 119; Callier — Pow. kośc. 98. ⁵⁾ Ks. Kozierowski — koresp. do ks. Lipowicza z 1932 r. ⁶⁾ Comp. decr de 10. II. 1446 — w Nieparcie. ⁷⁾ Boniecki XIII 123. ⁸⁾ Zł. ks. IV. 119. ⁹⁾ W dostępnych autorowi źródłach brak jakichkolwiek danych o prob. z XVI w.

- 7) Stanisław Bobalicki, prob. ok. 1624 - 1653
Jan Mozdzeński — wikary ok. 1650
- 8) Bartłomiej Lenartowicz, prob. ok. 1653 - 1687
Od 1646 prob. w Kołaczkowicach; ok. r. 1637 wikarjusz w Nieparcie.
Jakób Szymański, wikarjusz ok. r. 1662
Marcin Lenartowicz " " " 1670
- 9) Mateusz Krzywiński, prob. 1687 - 1694
przedtem prob. w Kołaczkowicach
Mateusz Ryczkowski — wikarjusz ok. 1688
- 10) Franciszek Borkowicz — prob. 1694 - 1705
- 11) Walenty Sowczyński — prob. 1705 - 1746 *(Sowczyński)*
dziekan krobcki
Jan Nużyński — wikary ok. 1726
- 12) Kazimierz Moczyński — komendarz — 1747
- 13) Stanisław Gorzewicz — komendarz 1748 - 1751
późniejszy proboszcz w Gołuchowie
- 14) Kazimierz Moczyński (drugi raz) komend. — 1752
- 15) Augustyn Grocholski — komendarz 1752 - 1771
- 16) Wojciech Leciejewski — komendarz — 1772 - 1781
- 17) Mateusz Żychlewicz " 1781 - 1796
- 18) Antoni Grudzielski — proboszcz — 1796 - 1824
Od r. 1811 kanonik katedr. pozn.
- 19) Paweł Giżewski, wikary-komendarz — 1811
późniejszy prob. w Kołaczkowicach
- 20) Filip Dembowski, komendarz 1815
- 21) Jan Niknieżyński " 1816 - 1823
- 22) Hipolit Wiczyński — komendarz — 1825 - 1827
Hipolit Wiczyński — proboszcz — 1827 - 1832
- 23) Jan Wdowicki — komendarz — 1832 - 1833
- 24) Ludwik Wąsowicz — komendarz — 1833 - 1834
Ludwik Wąsowicz — proboszcz — 1834 - 1840
- 25) Paweł Giżewski, prob. z Kołaczkowic, komendarz w Nieparcie (bis) — 1841
- 26) Antoni Michalski — komendarz — 1841 - 1842
Antoni Michalski — proboszcz — 1842 - 1880
- 27) Feliks Janicki — komendarz — 1880 - 1883
prob. z Kołaczkowic
- 28) Wojciech Barcikowski — komendarz — 1883 - 1884
- 29) Józef Grabowski — komendarz — 1884 - 1886
- 30) Marcin Szudarek — proboszcz — 1886 - 1914
- 31) Stanisław Lipowicz — proboszcz — 1915 -
dziekan jutrosiński; przedtem prob. w Kołaczkowicach

*15. 1. 1757 zmarł Andrzej Zmąć Łachywanowski, ołtarz
M. B. Bolesnej i Nieparcie, proboszcz p. Gostyńskiego. Zmarł w
wieku ok. 70 lat w krobku.*

Uw. Spis proboszczów od r. 1615 skompletowano na podstawie najrozmaitszych zapisków w księgach kościelnych Niepartu (zaczynających się od r. 1636), dlatego też nie podano przy danych tych — źródeł.

ROZDZIAŁ II.

Historja wsi.

1) Niepart.

(Nieparth¹⁾, Neparth²⁾, Nyeparth³⁾)

Jak już wyżej powiedziano, o jego początkach nic nie wiadomo.⁴⁾ Oryginalna nazwa, jaką go ochrzczono, być może, że rzeczywiście oznacza, jak to tłumaczy ks. Kozierowski, cichy, spokojny kąt, zabezpieczony od burz tak atmosferycznych jak i wojennych, których zawsze w tych stronach było w bród. Sprawa nazwy Niepart jest równie trudna jak ukryte w pomroce wieków jego tajemnicze początki. Wykopaliska⁵⁾, wał obronny, raz po razie napotykanne groby, wreszcie ruina zamczyska na terenie dzisiejszego parku na wyspie, fosą otoczonej, pieczętują starożytność Niepartu, mówią cicho a potężnie o jego minionej, do nas niedoszłej chwale.

Pierwszą historyczną wzmianką byłby rok 1240, czyli data fundacji kościoła. Czyją wtedy własnością był Niepart — nie wiadomo. Pierwszych dziedziców znamy dopiero w r. 1271⁶⁾ w postaci Gabrjela i Sławęty (Slaventha)⁷⁾ z Niepartu, którzy splądrowali biskupowi wrocławskiemu majątki w okolicy miasta Milicza; w tym właśnie czasie Niepart tworzył 3 wsie⁸⁾ i należał wraz z całą parafją do ówczesnego powiatu ponieckiego⁹⁾, utworzonego w r. 1310. Prócz Gabrjela i Sławęty (Wyskoty) dziedziczyli trzecią część

1) Pisownia do XVIII w. włącznie. 2) Cod. dipl. V 119, 327, 217 i i.
3) Cod. dipl V str. 176, 177. 4) Co do nazwy samej, to prof. Brückner — Przycz. do dziej. jęz. polsk. III 43 przypuszcza alternację part: port. Porów. Nieuparta (pow. Żywiec) Zaparcin (pow. Poznań). Opartowo (pow. Szczucin) (Ks. Kozierowski — Bad. Pozn. I 511). Ks. kan. Kozierowski (koresp. pryw. do ks. Lipowicza) pisze: „u pisarza Leonarda Sowińskiego znajduję wyrażenie „bór huraganem nieparty“ to zn. cichy las. Okolica Niepartu przedstawiała w okresie powstawania nazw miejscowych puszcę leśno-bagnistą, stąd nazwy uroczysk Nakły...„ Bukowina itd. Gdy znaleźli kąt w boru osłonięty od wichrów, mogli go nazwać niepartym, stąd nazwa Niepart ..“
5) Kostrzewski — Wlkp. w czas. przedhist. 167 i 212 6) Sł. geogr. XV 380. Cod. dipl. 613, 930. 1469. 7) Gabrjel i Sławęta z rodu Wyskotów (ks. Kozierowski — list do ks. Lipowicza), ks. Kozierowski — Ziemia gost. 28 i 16.
8) Cod, dipl. Nr. 930. 9) Cod. dipl. 930.

Niepartu Ostoje. ¹⁾ Z biegiem czasu jedna część owego potrójnego Niepartu ²⁾ przeszła na Rzeczkowo ³⁾, a co się z trzecią częścią stało — nie wiadomo. Może początek z niej wzięło Gostkowo? ⁴⁾ Od końca XIV w. aż do upadku państwa polskiego w w. XVIII wchodził Niepart w skład powiatu kościańskiego. ⁵⁾ Jeśli chodzi o dziedziców wsi, to w r. 1362 ⁶⁾ byli jeszcze w Nieparcie Wyskotowie, a Jan, kanonik poznański, z Niepartu w r. 1396 ⁶⁾ i 1400 ⁷⁾. Wszelakoż Mikołaj i Jan z Mórki (Ostoje) spłacili już w r. 1411 Blizborowej Granowskiej i Wincentowej Kotczynie ojcowiznę i macierzyzną z Niepartu. ⁸⁾ W r. 1414 pisze się z Niepartu Mikołaj Niepartsky, z rodu Ostojów ⁹⁾, kasztelan krzywiński. ¹⁰⁾ W ręku rodziny Niepartskich miał pozostawać Niepart do r. 1540, a po bezpotomnej śmierci ostatniego członka tej rodziny, wieś, po paru zmianach właścicieli, przeszła na rodzinę Rosnowskich h. Jastrzębiec. ¹¹⁾ W 1472 był Niepart niemało poruszony, bo oto Mikołaj Borek Osiecki (1453–1496) zapragnął, po zgonie żony — Jadwigi Służewskiej — poślubić krewną swą, pannę Agnieszkę Nieparcką, córkę Ścibora i Elżbiety Bnińskiej z Czempinia 2° voto Piotrowej Iłowieckiej. Zajechał tedy w r. 1472 zbrojno do Niepartu, a nie zastawszy nikogo we dworze, wtargnął z dwoma towarzyszami do kościoła, gdzie ksiądz właśnie głosił słowo boże, porwał pannę z rąk matki i kazał sobie tejże nocy dać ślub na zamku w Osiecznie. Zdaniem pani Elżbiety uczestniczyło w tym zajeździe 160 szlachty i 310 podlejszych ludzi. Świadkowie widzieli znów 25 jeźdźców. Za staraniem rodziny wyswobodził starosta pannę Agnieszkę, a sąd biskupi ślub unieważnił. ¹²⁾

Następnego roku (tj. 1472) był w Nieparcie Jan Brygant. ¹³⁾ Niezupełnie jasno przedstawia się sprawa z przejściem Niepartu do wspomnianych już wyżej Rosnowskich i budową (przez nich) kościoła. W r. 1446 byli tu jeszcze Jan, Piotr Ścibor (Styborius) — chyba Nieparccy. ¹⁴⁾ W r. 1540 mieli

¹⁾ Ks. Kozierowski — Bad. Pozn. I 511. ²⁾ Do dziś na Kresach Wsch. spotyka się kompleksy wiosek (chutory) noszących jedną nazwę. Prawdopodobnie i z Niepartem była taka historja. ³⁾ Ks. Kozierowski — Ziem. gost. 22. ⁴⁾ Cod. dipl. 930 nie zna jeszcze Gostkowa. Prawdopodobnie było jeszcze jedną z części Niepartu. ⁵⁾ Ks. Kozierowski — Ziem. gost 23. ⁶⁾ Callier — Pow. kośc. 98. ⁷⁾ Cod. dipl. V. 217. ⁸⁾ Cieplucha — Z prz. ziem kośc. 157. ⁹⁾ Ks. Kozierowski — List do ks. Lipowicza — pryw z 1932. ¹⁰⁾ Cod. dipl. V. 327. ¹¹⁾ Zł. ks. I. 53. ¹²⁾ Całe to opowiadanie przytacza ks. Cieplucha — Z przeszłości Ziemi kośc. 152. ¹³⁾ Ks. Kozierowski — Ob. ryc. 132. ¹⁴⁾ Dokument bpa Andrzeja w sprawie kompromisu prob. z dziedzicami Niepartu z r. 1446 (odpis w N.)

przyjść Rosnowscy, a już w r. 1500 mieliż ci Rosnowscy fundować tu kościół! Widocznie kościół nie pochodzi z tego roku i ową datę wyrytą na drzwiach trzeba uznać za fałszywą, albo też przesunąć ją trzeba o kilkadziesiąt lat wprzód, jeżeli Rosnowskich chce się uznać za jego fundatorów. Łukaszewicz¹⁾ podaje, że ostatni Nieparcki, imieniem Feliks, zmarł bezpotomnie w r. 1540, a spadkobiercy jego Stanisław Objezierski, kan. pozn., i Andrzej Objezierski, podstoli pozn., bracia jego przyrodni (fratres uterini) sprzedali Niepart i i. wsie Janowi Jaskoleckiemu. Po Jaskoleckich przeszedł w krótkim czasie do Rosnowskich²⁾, którzy siedzieli tu w wieku XVI i XVII. Na początku XVII stulecia przeszedł Niepart do Lipskich; na przełomie 17 i 18 w. byli tu Chlebowscy, Niezychowscy, Glińscy, na początku 18 w. Miruccy, Swinarscy, ok. r. 1730 Krzycki, kasztelan nakielski, po nim Mycielscy³⁾, Dramińscy, w XIX w. Woźnicki, wreszcie bankier berliński Klug, od którego Antoni Czarnecki w r. 1814 kupił na licytacji Niepart i Gogolewo z przyległościami za ogólną sumę 642.932 zł. polskich w grubej srebrnej monecie podług stopy menniczej pruskiej z r. 1764.⁴⁾ Od tego czasu należy bez przerwy do rodziny Czarneckich.

Trzeba zaznaczyć jeszcze, że na terenie parku w Nieparcie znajduje się na wyspie (30×30 m), otoczonej fosą szeroką na 7 m, ruina z resztkami dwóch baszt (jedna wystaje ok. 3,5 m, druga ok. 2 m nad wał, w którym mieści się dalsza część zachowanej budowli). Pod wałem są 3 przestronne ubikacje z łukowem sklepieniem; każda taka niby komora posiada otwór w rodzaju okna i wejście. W komorach prócz tego są nisze i otwory niewiadomego przeznaczenia. Ziemia, którą są wysypane te ubikacje wydaje za stuknięciem głuchy dźwięk, co wskazywałoby na próżnię. Rozmiary cegły (28×14×9,5 cm) świadczą, że mamy do czynienia z budowlą średniowieczną. Wiadomości jednak o tem brak, choć zdaje się, że był tu ongiś ważny punkt obronny.⁵⁾ Tyle o ruinie. A teraz jeszcze do historii. W w. XIX należał Niepart do utworzonego przez Niemców powiatu krobkiego, a w dziewiątej dekadzie zeszłego stulecia przeszedł do powiatu gostyńskiego, do którego i dziś należy.

1) Opis hist. kośc. par. II 91 i 92, również u Calliera — Pow. kośc str. 98.

2) Patrz wyżej Łukaszewicza. 3) Maciej Mycielski, generał W. K., kasztelan sieradzki od r. 1754. 4) Wdług. aktu kupna — Arch. w N. 5) Istnieje wśród miejscowego ludu podanie, że od tej ruiny prowadzi do kościoła korytarz podziemny (Odległość ok. 300 m).

Jeśli chodzi o historję rozwoju Niepartu, zaznaczyć trzeba, że był zawsze jedną z większych wsi w tej okolicy. I tak, według rejestru poborowego z r. 1580 miał 11 łanów kmiecych, 6 zagród, 3 rzemieślników i łan pusty.¹⁾ W r. 1825 miał 35 dymów (budynków miesz.) i 350 mieszkańcy²⁾, w r. 1837 już 39 budynków mieszkalnych i 350 mieszkańców.³⁾

Szkola. Jako wieś dość znaczna i kościelna, posiadał Niepart już od dawna szkołę. Pierwsza wiadomość o niej ma sięgać r. 1363, kiedy to ówczesny proboszcz układa się z kmieciami wsi Woszkowa o wyposażenie szkoły w Nieparcie.⁴⁾ Akta biskupie pod datą 10. II. 1446, wspominając o szkole, powierzają ją opiece tuż. plebana.⁵⁾ Innych danych o niej brak. Wizyty — Tholibowskiego z r. 1661 i Libowicza z r. 1725 — nic co prawda o szkole nie mówią, atoli w księgach kościelnych spotyka się wzmianki o nauczycielach z tego właśnie czasu. I tak zanotowani są: Szymon (1636—1663), Andrzej (1663—1682) i Jan (1682—1702) jako rektorowie tutejszej szkoły. Po r. 1706 zapisków brak aż do początku XIX stulecia. Widoczne więc, że wizyta Tholibowskiego przeszła nad szkołą, jako czemś zwykłym, do porządku dziennego, a wizyta Libowicza (r. 1725) mogła rzeczywiście szkoły już nie znaleźć. Początek nowoczesnej szkoły w Nieparcie sięga 1825—30 r. Należały wtedy do niej wszystkie okoliczne wsie jak: Gostkowo, Zmysłowo, Gogolewo, Dębina i Florynki. W r. 1866 było w Nieparcie dwóch nauczycieli (Walenty Nawrocki i Piotr Szyszka) oraz 134 dzieci narodowości polskiej.⁶⁾

Prócz szkoły istniał również w Nieparcie szpital dla biednych, o którym wspominają owe, wyżej cytowane wizytacje. Pierwsze zapiski kościelne, dotyczące szpitala, pochodzą z r. 1636, szczegółów jednak brak.

Jeśli chodzi o położenie topograficzne, to nie uległ Niepart większym zmianom. Jedyne drogę do Rogowa przesunięto o ok. 250 m. na wschód (bliżej ku kościołowi) i drogę do Oczkowic o około 70 m na północ. Poza tem zniesiono jako drogę aleję lipową, prowadzącą od ruiny do kościoła; wszakże owe lipy jeszcze stoją. Pod tą aleją ma prowadzić krużganek, jak głosi podanie, łączący ruinę

¹⁾ Pawiński, Wlkpol. I. 77; Zł. ks. I. 53. ²⁾ Kurze Übersicht d. Reg. Dep. Posen 84—97. ³⁾ Bobrowicz — Opis Ks. Pozn. 228. ⁴⁾ Zł. ks. I. 53 z tem, że akt ten ma być przy kościele w Nieparcie. Stwierdzić należy, że obecnie Niepart dokumentu takiego nie posiada. ⁵⁾ Łukaszewicz — Op. hist. kośc. par. II. 92. ⁶⁾ Rzepecki — Obr. kat. szkół elem. rub. Niepart,

z kościołem. Prócz powyższego w czasach historycznych nie ulegał Niepart większym zmianom; osiedli prawdopodobnie nie przenoszono, a miejsce na którem obecnie stoi, uważać można za ścisły teren właściwej wsi.

2) Gogolewo.

(Gogalow¹⁾, Gogolowo²⁾, Gogoliewo³⁾, Gogalew⁴⁾

Kiedy powstało i kto założył Gogolewo, nie da się stwierdzić. Prawdopodobnie istnieje grubo wcześniej od pierwszej wzmianki o nim. Ta pierwsza wzmianka pochodzi z r. 1310, kiedy Henryk II, ks. śląski, wcielił Gogolewo do utworzonego przez siebie powiatu ponieckiego.¹⁾ Sama nazwa wsi powstała od nazwiska „Gogol⁵⁾“ oznaczającego dziką kaczkę w języku st.-słowiańskim.

Nie wiadomo także, do kogo Gogolewo od najdawniejszych czasów należało. W r. 1394²⁾ byli tu Marcin⁶⁾ i Werner zwani Zeviczami⁷⁾, i r. 1402 ciż sami z Gogolewa¹⁾. W r. 1422 jest w Gogolewie Habdank⁸⁾ (Awdaniec). Należało więc w tych czasach Gogolewo do (Awdańców) Gogolewskich. Wyżej wspomniani Zevicze czyli Senwicze, jako właściciele Gogolewa, procesowali się kilka lat z Hinczką Wezinborgiem. Proces ten toczył się jeszcze w r. 1401.⁹⁾ Od końca XIV w. weszło Gogolewo w skład powiatu kościańskiego z grodem ziemskim w Kościanie, gdyż jeszcze w r. 1387 spotykamy powiat poniecki.¹⁰⁾

Gogolewo często zmieniało swych właścicieli. W r. 1448 posiadali je Jan i Piotr z Niepartu i Gogolewa (Ostoje) Nieparccy¹¹⁾, w r. 1510 należało jeszcze razem z Niepartem do jednego właściciela¹²⁾, w r. 1536 częściowo należało do Rosnowskich¹³⁾, późniejszych właścicieli Niepartu¹¹⁾, którzy posiadali je jeszcze w r. 1610.¹⁴⁾ W r. 1678 miał Gogolewo Przeclaw Iłowiecki, burgrabia kościański¹⁵⁾, w r. 1679 Rokosowski, w r. 1687 byli tu Ponińscy. Być może, że jeszcze w tych czasach było podzielone na dwie części. W każdym

1) Cod. dipl. Nr. 930 — r. 1310. 2) Ks. Kozierowski — Bad. Pozn I 190.
3) i 4) Callier — Pow. kośc. str. 50 (r. 1500). 4) Ks. Kozierowski — Bad. Pozn. I 190; tegoż autora — Ziemia gost. 18; Porówn. „Dwory pol. w W. Ks. Pozn. sub. Gogolewo. 6) Boniecki — VI 164. 7) Senwicze (vel Zevicze) właśc. Gogolewa — Kozierowski: Ob ryc. Wlkp. 92. 8) Ks. Kozierowski — Ziemia gost. 25. 9) Kozierowski — Obce ryc. 92. 10) Ks. Kozierowski — Ziem. gost. 23. 11) Ks. Kozierowski — list do ks. Lipowicza. 12) Akt z kapit. eccl. cath. posn. z r. 1510 — Odpis w Niep. 13) Łukaszewicz — Opis hist. kośc. par. 92. 14) Ex actis terr. Cost. — w Niep. 5) Cieplucha — Z prz. Ziemi kośc. 17.

razie w w. XVIII żadnej wzmianki o dwóch częściach nie spotykamy; jedynie to pewne, że często zmieniano właścicieli. W r. 1700—1717 miał je Gostyński¹⁾, a do r. ok. 1730 jeszcze żona jego Dorota; w r. 1738 Korytowski, w r. 1741 kupił Gogolewo Sokolnicki. Miało być podobno tak wyniszczone, że po konie aż na Wołyń ludzi wysłano.²⁾ W tym czasie miał wpaść do Gogolewa oddział pruskiej konnicy w celu rabowania i osiedlenia zabranych ludzi na Śląsku. Oddział ten wyciął podobno rotmistrz Sokolnicki, a trupy pochował na cmentarzu pogańskim³⁾ (!).

W r. 1789 posiadają Gogolewo i Niepart Garczyńscy, od r. 1797 samo Gogolewo Dramińscy, Stanisławscy, ok. r. 1800 Woytkiewicz, przed r. 1814 nabył Gogolewo i Niepart bankier berliński Klug, od którego wykupił te wsie w r. 1814 Antoni Czarnecki (porów. Niepart) dla syna swego Marcellego, krajczego koronnego. Od tego czasu należy do hr. Czarneckich.

Ok. r. 1820 założył tu Marceł Czarnecki wspaniały park, który syn jego Zygmunt z żoną Marją z Giżyckich doprowadził do rozkwitu. Artystycznie posadzone drzewa, rozmaitych odmian czynią zeń zakątek zawsze pełen życia.

Na łąkach gogolewskich znajduje się grodzisko, o tyle ciekawe, że zachowały się przy niem dwa nienaruszone głazy erratyczne, być może, że w prawiekach ręką ludzką posadzone, bo leżą na fundamencie z oczyszczonych ogniem kamieni. Może to kamienie obrzędowe⁴⁾ ?

Na terenie Gogolewa istnieje małe wzniesienie, zwane górą wiatrakową, na którym Wiktor hr. Czarnecki odkopał (ok. r. 1900) ślady epoki kamiennej i bronzowej w postaci grobów i ich zawartości.⁵⁾

Musiało Gogolewo posiadać ongiś i piękne lasy, skoro nawet nazwy im nadawano. I tak: występuje tu Grabownica (las grabowy) oraz Lipowiec (las lipowy).⁶⁾ Po lasach tych niema dziś śladu.

I szpital istniał oddawna w Gogolewie; wyposażył go w r. 1826 Antoni Czarnecki 5 morgami magd. ziemi, procentem z sumy 10 000 złp, ówczesnej wartości, zahipotekowanej jako onus perpetuum (ciężar wieczysty) na Gogolewie, oraz 10 beczkami piwa rocznie. Pomieszczeni w szpitalu

1) Cieplucha — Z prz. ziem. kośc. 155. 2) Dwory pol. w W. Ks. Pozn. sub Gogolewo. 3) patrz dop. 2. 4) Zł. ks. ziemiaństwa Wlkp. sub Gogolewo. 5) Relacja hr. z Komierowskich Czarneckiej. 6) Ks. Kozierowski — Ziemia gost. 10 i 11.

zobowiązani byli wzajemnie sobie pomagać oraz kopać bezpłatnie groby dla zmarłych bezrolnych mieszkańców Gogolewa. ¹⁾

Jeśli chodzi o dane statystyczne Gogolewa, to przedstawiają się one następująco:

r. 1821 ²⁾ — wieś — 28 dymów i 302 mieszkańców

r. 1837 ³⁾ — wieś — 41 dymów i 386 mieszkańców

(ok. 1880) ⁴⁾ — wieś (gmina) 33 domów i 228 mieszkańców rzymsko-kat. (w tem 53 analfabetów)

i dwór — 14 domów i 229 mieszkańców z tego: 214 rz.-kat., 14 ewang., 1 żyd.

Szkoła. Czy przed rokiem 1890 istniała w Gogolewie szkoła, tego napewno powiedzieć nie można. Zapisano co prawda pod r. 1686 ⁵⁾ Jana, rektora szkoły w Gogolewie, lecz wszelkich innych danych o tej szkole brak. Sądzićby można, że jest to raczej pomyłka w księgach kościelnych, boć w tym samym czasie (1682—1706) był również Jan nauczycielem (rector scholae) w Nieparcie. Widocznie miast „de Gogolewo“ winno być „Joannes rector scholae de Niepart.“

Nowoczesną szkołę wzniesiono w Gogolewie w r. 1895. Przed tym rokiem należało Gogolewo do szkoły w Nieparcie.

Co do położenia topograficznego, to trudno coś o tem powiedzieć. Prawdopodobnie nie ulegało Gogolewo większym przesunięciom; niewyjaśnioną jest także dotąd kwestja podziału Gogolewa na dwie części z ich ewentualnem położeniem. Jeżeli przesuwno tu, to jedynie kierunki biegu wód, gdyż dzisiejsza wieś nosi na sobie wyraźne ślady sztucznego przerabiania form przyrody. Szosę przeprowadzono tak przez Gogolewo jak i Niepart w najnowszych czasach.

3. W o s z c z k o w o

(Woskow ⁶⁾, Woskowo ⁷⁾, Woszczkowo ⁸⁾, Woszkowice ⁹⁾)

Woszczkowo, jedna ze starych wsi w tych stronach, choć historycznie znana dopiero w XIV w., (co bynajmniej nie przeczy wcześniejszemu istnieniu wsi). W r. 1310 ⁶⁾ przydzielono Woszczkowo do powiatu ponieckiego. Kto je wtedy posiadał, czy może już było uposażeniem kościoła w Nie-

¹⁾ Akta fundacji w Nieparcie. ²⁾ Kurze Übersicht d. Reg. Dep. Posen str. 84 i n. ³⁾ Bobrowicz — Opisanie ks. pozn, str. 228. ⁴⁾ Słow. geogr. II 649 i XV 511. ⁵⁾ Lib. bapt. Niepart. ⁶⁾ Cod. dipl. Nr. 930 r. 1310. ⁷⁾ Cod. dipl. Nr. 1469 — r. 1362, ⁸⁾ Kurze Übersicht des R.-Dep. Posen str. 84 i n.

parcie, nie wiadomo. W każdym razie w r. 1362 proboszcz nieparcki, Domasław Wyskota¹⁾, wydaje akt, w którym oświadcza, że wieś Woszczkowo należy zdawna do kościoła. Stąd też daje pozwolenie Jaškowi Kuraskowi na osadzenie wsi Woszczkowa, dając mieszkańcom 10 lat wolności.²⁾ W r. 1363 ówczesny proboszcz (chyba tenże Domasław) miał się układać z kmieciami wsi Woszczkowa o wyposażenie szkoły w Nieparcie.³⁾ Woszczkowo posiadało od najdawniejszych czasów 3 kmieci, zamienionych w XVIII w. na chałupników⁴⁾, oraz młyn.⁴⁾ Kmieci osadzono po raz pierwszy w r. 1362.⁵⁾ Osadzał ich wyżej wspomniany sołtys Jaško Kurasek na prawie niemieckiem. W układzie z tymże sołtysiem zastrzegł proboszcz dla siebie 2 łany wolne, daninę oraz po 3 dni pracy w roku od każdego osadnika. Sołtys otrzymał prawo polowania na zwierzynę i ptactwo, a wśród innych zobowiązań miał i takie, że przynajmniej raz w roku musi przyjąć dziedzica (tj. proboszcza) w trzy osoby na obiad.⁶⁾ Poza tym aktem brak z owych czasów innych danych o Woszczkowie. W r. 1446 wynikł spór między Janem, Piotrem i Ściborem, braćmi, dziedzicami Niepartu, z jednej, a ówczesnym proboszczem z drugiej strony, o Woszczkowo.⁷⁾ Odpis dokumentu w tej sprawie, wprowadził w błąd ks. Wiczyńskiego w r. 1831, który w swoim opisie kościoła podał, że dopiero w roku 1446 odstąpione zostało Woszczkowo na wieczne czasy proboszczowi. Jest to oczywiście mylne; obdarzenie kościoła całą wsią musiało nastąpić pewnie wcześniej niż w XIV w., gdyż tylko najstarsze kościoły (z XI i XII w.) są całą wsią uposażone.⁸⁾ Ks. Kozierowski kładzie datę darowizny Woszczkowa gdzieś na rok 1240, podając równocześnie, że dokument z r. 1362 jest sfałszowany na zamówienie jakiegoś sołtysa, przypuszcza jednak, że spotykane w tym akcie nazwiska mogą być prawdziwe.⁸⁾

Z późniejszych czasów brak o Woszczkowie wiadomości. Prawdopodobnie każdorazowy proboszcz wydzierżawiał wieś, a stan ten przetrwał do dziś.

1) Ks. Kozierowski — Ziem. gost. 43. 2) Sł. geogr XV. 380 i Cod. dipl. 613, 930, 1469. 3) Zł. ks. I, 53 z tem, że dokument ma być w Nieparcie. Obecnie Niepart dokumentu takiego nie posiada, jak również nigdzie poza Zł. ks. nie natrafiono na wzmiankę o tym roku i układzie. 4) Akta Woszczkowa w Nieparcie. 5) Cod. dipl. Nr. 1469 — r. 1362. 6) Sł. geogr XIV 10. 7) Odpis aktu z aktów grodz. kośc. z 10. II. 1446 — w Nieparcie. 8) Ks. Kozierowski — koresp pryw. do ks. Lipowicza.

Dane statystyczne przedstawiają się następująco :

1821 ¹⁾ — wieś — 11 dymów — 65 mieszkańców (w tem 4 protest.)

1880 ²⁾ — wieś i folwark 15+1 bud. mieszk. — 100 mieszkańców rz.-kat i 14 mieszkańców protest.

Szkoła. Już w 1858 mieszkańcy Woszczkowa, Oczkowic i Rzyczkowa czynili starania o wybudowanie tu szkoły, gdyż Woszczkowo należało do szkoły w Sobiałkowie. Po długich staraniach dopiero w r. 1879 przystąpiono do budowy, a 15. IV. 1880 odbyło się poświęcenie budynku i wprowadzenie pierwszego nauczyciela Petrasa. Szkoła była katolicka i liczyła 85 dzieci. Ponieważ liczba dzieci stale wzrastała (r. 1904 — 178 dzieci) przystąpiono do budowy drugiej szkoły. W r. 1905 zamieniono dotychczasową szkołę katolicką na symultanną i przyłączono do niej dzieci ewangelickie ze szkoły wędrowniej Gostkowo - Rzyczkowo. Z dniem 1. IV. 1919 zamieniono z powrotem szkołę symultanną na katolicką. Od r. 1924 szkoła jest dwuklasową. Obecnie szkoła liczy 97 dzieci. ³⁾

O rozwoju, wzroście i przejściach Woszczkowa trudno dziś coś powiedzieć.

Nazwa wsi pochodzi od nazwiska Woszczek (Wosk: Woszczek). ⁴⁾

¹⁾ Kurze Übersicht d. Reg.-Dep. Posen 84 — 97. ²⁾ Sł, geogr. XIV 10. ³⁾ Według informacyj A. Łukaszewicza, obecnego kierownika szkoły. ⁴⁾ Ks. Kozierowski — koresp. pryw. do ks. Lipowicza.

(Dokończenie nastąpi)

Od wydawnictwa.

Szanownych naszych Prenumeratorów, którzy nie uiszcili dotychczas opłaty za V serję, prosimy uprzejmie, aby zechcieli wpłacić 6,— zł na P. K. O. 201 932 Banku Pożyczkowego Spółdzielczego w Gostyniu.

Wydaje: Polskie Tow. Kultury i Sztuki im. Al. hr. Fredry (Fredreum) w Gostyniu
Redaktor: Wł. Stachowski.

Administracja: Księgarnia Wł. Stachowskiego w Gostyniu. — Cena 50 gr.
Odbito w Drukarni Spółkowej w Kościanie.